

Plavniša

Naslov originala:
BLONDE
Joyce Carol Oates

Za izdavača:
Nina Gugleta

Urednica:
Ana Šakan

Prevod:
Irina Vujičić
Ivana Tomić

Lektura i korektura:
Jelena Janković

Dizajn korica:
Dragana Nikolić

Štampa:
F.U.K. d.o.o. Beograd

Tiraž:
1.000

20th anniversary edition. Copyright © 2020 by The Ontario Review.
Copyright za srpsko izdanje © Arete 2024

Sva prava zadržana.
Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti
niti reprodukovati u bilo kom obliku
bez pismene saglasnosti izdavača.

PLAVUŠA

Džajs Kerol Outs

Prevod sa engleskog

Irina Vujičić

Ivana Tomić

ARETÉ
IZDAVAČKA KUĆA

Za Elenor Bergstin i za Majkla Goldmana

Plavuša je delo fikcije. Iako likovi prikazani u romanu imaju određene pandane iz života i vremena Merilin Monro, karakterizacije i događaji u potpunosti su plod autorkine mašte. Shodno tome, *Plavušu* treba čitati isključivo kao fikciju, a ne kao biografiju Merilin Monro.

REČ AUTORKE

Plavuša je radikalno destilovan „život“ u obliku fikcije i, uprkos svojoj obimnosti, temelji se na sinegdohi, kao principu prisvajanja. Na primer, umesto brojnih hraniteljskih domova u kojima je Norma Džin živelala kao dete, ovaj roman istražuje samo jedan, i to izmišljen. Umesto brojnih ljubavnika, zdravstvenih tegoba, abortusa, pokušaja samoubistva, filmskih uloga, *Plavuša* istražuje samo nekoliko odabranih, i to simboličnih.

Istorijska Merilin Monro vodila je dnevnik i pisala pesme, ili fragmente pesama. Od toga su samo dva stiha uneta u poslednje poglavlje („Upomoć upomoć!“). Ostale pesme su izmišljene. Određene napomene u poglavlju *Sabrana dela Merilin Monro* preuzete su iz intervjua, druge su izmišljene; redovi na kraju poglavlja su zaključak *Porekla vrsta* Čarlsa Darvina. Biografske činjenice o Merilin Monro ne treba tražiti u *Plavuši*, koja nije zamišljena kao istorijski dokument, već u biografijama glumice. (Autorka je koristila sledeće knjige: *The Life and Death of Marilyn Monroe*, Freda Gilis, 1985; *Goddess: The Secret Lives of Marilyn Monroe*, Antonija Samersa, 1986; *Marilyn Monroe: A Life of the Actress*, Karla E. Rolisona Mlađeg, 1986. Subjektivnije knjige o Merilin Monro, kao mitskoj pojavi su: *Marilyn Monroe*, Grejema Makana, 1987. i *Merilin Monro*, Normana Mejlera, 1973) Od knjiga o američkoj politici, naročito iz perioda četrdesetih i pedesetih godina u Holivudu, najviše mi je koristila *Naming Names* autora Viktora Navaskog. Od knjiga o glumi, čiji su odlomci citirani ili na koje se aludira, izdvajam postojeće: *The Thinking Body (Telo koje razmišlja)* Mejbel Tod, *Glumcu* Mihaela Čehova, kao i *Rad glumca na sebi* i *Moj život u umetnosti* Konstantina Stanislavskog i izmišljene: *Glumčev priručnik i glumčev život i Paradoks glume*. Knjiga *The Book of the American Patriot (Knjiga američkog patriote)* je izmišljena. Deo iz zaključka H. Dž. Velsa *Vremeplov* citiran je dvaput, u poglavljima *Kolibri* i *Svi odosmo u carstvo svetlosti*. Stihovi Emili Dikinson pojavljuju se u poglavljima: *Siroče*, *Kupanje* i *Vreme je da se udaš*. U poglavlju *Cvilidretina smrt* citiran je pasus iz knjige *Svet kao volja i predstava*, Artura Šopenhauera. Deo iz knjige *Nelagoda u kulturi*, Sigmunda Frojda, pojavljuje se, parafraziran, u poglavlju *Strelac*, a delovi *Misli* Bleza Paskala pojavljuju se u poglavlju *Rozlin 1961*.

Delovi ovog romana, u različitim verzijama, objavljeni su u sledećim časopisima: *Playboy*, *Conjunctions*, *Yale Review*, *Ellery Queen Mystery Magazine*, *Michigan Quarterly Review* i *TriQuarterly*. Ovom prilikom zahvaljujem urednicima tih časopisa.

Posebnu zahvalnost dugujem Danijelu Halpernu, Džejn Šapiro i Č. K. Viliamsu.

SADRŽAJ

UVOD	11.
PROLOG	17.
DETE 1932–1938.	19.
Poljubac	21.
Kupanje	23.
Grad od peska	41.
Teta Džes i čika Klajv	65.
Izgubljena	71.
Darodavci	74.
Siroče	77.
Kletva	83.
DEVOJKA 1942–1947.	91.
Ajkula	93.
„Vreme je da se udaš”	93.
Balsamerov pomoćnik	122.
Mala supruga	129.
Rat	157.
Pinap 1945.	163.
Za iznajmljivanje	167.
Majka i ćerka	170.
Nakaza	176.
Kolibri	178.
ŽENA 1949–1953.	189.
Mračni princ	191.
„Mis zlatnih snova” 1949.	192.
Ljubavnik	204.
Audicija	204.
Rođenje	209.
Anđela 1950.	210.
Slomljeni oltar	231.
Cvilidreta	238.
Transakcija	241.
Nel 1952.	246.
Cvilidretina smrt	256.
Spasavanje	261.
Ta noć...	269.
Rouz 1953.	271.
Blizanci	282.
Vizija	296.

„MERILIN” 1953–1958.	299.
„Slavna”	301.
Mudraci	310.
„Nikad joj nije dosta poljske kobaje”	311.
Bivši sportista: Prvi pogled	311.
Čempresi	313.
„Kuda odlaziš kada nestaneš?”	323.
Bivši sportista i Plavokosa glumica: Sastanak	324.
„Za Elizu”	332.
Vrisak. Pesma.	336.
Bivši sportista i Plavokosa glumica: Prosidba	339.
Posle venčanja: Montaža	356.
Američka boginja ljubavi na rešetki stanice metroa	389.
„Moja lepa, izgubljena kćeri”	390.
Posle razvoda	391.
Davljenica	400.
Dramski pisac i Plavokosa glumica: Zavođenje	404.
Izaslanik	435.
„Ples u mraku”	441.
Misterija. Izopačenost.	445.
Šeri 1956.	445.
(Američka) igračica 1957.	460.
Kraljevstvo na obali	467.
Oproštaj	496.
POSLE ŽIVOTA 1959–1962.	499.
Saučešće	501.
Šugar Kejn 1959.	501.
Pacolika lepotica	519.
Sabrana dela Merilin Monro	523.
Strelac	524.
Rozlin 1961.	527.
Klub Zuma	548.
Razvod (drugi put)	549.
Moja kuća. Moje putovanje.	557.
Predsednikov makro	560.
Princ i Sluškinja	562.
Zaljubljena Sluškinja	565.
Predsednik i Plavokosa glumica: Randevu	571.
Vajtijeve priče	580.
„Srećan rođendan, gospodine predsedniče”	584.
Specijalna pošiljka, 3. avgust 1962.	588.
„Svi odosmo u carstvo svetlosti”	591.

Uvod

Objavljen 2000, prve godine novog milenijuma, roman *Plavuša* Džojks Kerol Outs nastao je s velikim pretenzijama, koristeći legendarnu Merilin Monro kao simbol Amerike dvadesetog veka. Roman počinje napetim prologom, datiranim 3. avgusta 1962, dan pre smrti slavne glumice, dok glasnik na biciklu, tinejdžer, juri u sumrak kroz saobraćaj Los Anđelesa sa specijalnom pošiljkom za:

„MM”
Peti Helena dravj 12305
Brentvud, Kalifornija
SAD
„Zemlja”

On je „užurbana Smrt. Smrt koja juri kao muva bez glave”, a uz to i Smrt-glasnik iz pesme Emili Dickinson koji ljubazno zaustavlja neumornog čoveka koji nema vremena da je sačeka. Tim halucinantnim odlomkom, Outs nas uvlači u knjigu o sudbini ženske zvezde u holivudskom svetu ogledala, smoga i senki, svetu u kome su ženska tela roba kojom se trguje radi uživanja i profita. U svom najambicioznijem romanu, Outs nenadano kanališe unutrašnji glas Merilin Monro i zahteva da joj se ukaže priznanje, saosećanje i poštovanje.

Ideja za ovu knjigu rodila se kada je Outs videla fotografiju prelepe petnaestogodišnje Norme Džin Bejker, koja tada još nije ličila na Merilin Monro, ali je s krunom od veštačkog cveća na kovrdžavoj smeđoj kosi i s devojačkim medaljonom oko vrata pobedila na takmičenju u lepoti u Kaliforniji 1941. godine. Autorka se poistovetila s nevinošću Norme Džin, kako se prisetila u razgovoru sa svojim biografom Gregom Džonsonom: „Odmah sam prepoznala nešto; ta mlada, nasmejana devojka, puna nade, tako tipična Amerikanka, neodoljivo me je podsetila na devojke mog detinjstva, one iz razorenih domova.” Te devojke koje je poznavala odrastajući u ruralnom delu države Njujork, postale su likovi njenih kratkih priča i romana, u kojima su im se snovi obično pretvarali u krhotine. U početku je Outs planirala da napiše roman o metamorfozi obične srednjoškolke u zvezdu; devojke koja gubi svoje ime i od Studija dobija novo ime koje će izbrisati njenu prošlost i identitet. Planirala je da knjigu završi rečima Merilin Monro. Ipak, dok je gledala sve njene filmove, saznala je više o Merilininoj inteligenciji i humoru, njenoj odlučnosti da se probije kao ozbiljna glumica i ukrštanju njene karijere s različitim pravcima američke kulture iz sredine dvadesetog veka – sportom, religijom, zločinima, pozorištem, politikom – autorka je shvatila da joj je potrebna obimnija forma fikcije kako bi istražila ženu koja je bila mnogo više od žrtve.

Kako je knjiga napredovala i rasla tokom dve godine istraživanja i pisanja, Outs je 2015. rekla Nikolasu Čarlsu, novinaru časopisa *Tajm*, kako „poluozbilj-

no" razmišlja o Merilin Monro „kao o svom *Mobiju Diku*, moćnoj, inspirativnoj figuri oko koje bi se mogao izgraditi čitav ep, s bezbroj nivoa značenja i značaja." Izgradnja epskog romana oko žene, a kamoli slavne ličnosti iz popularne kulture, tračeva i časopisa, bio je hrabar poduhvat, ali Outs je uvidela duboke aspekte priče Merilin Monro koji su omogućili da se o njoj ozbiljno razmišlja kao o tragičnoj i reprezentativnoj američkoj figuri. Prema rečima jednog recenzenta, koji nije znao da je Melvil bio jedan od autorkinih modela, Outs je u potpunosti uspjela: „Plavuša je istinsko mitsko izobilje, u kojem je Merilin sve i ništa – veliki beli kit koji ne simbolizuje slepu moć prirode, već slepu moć virtuoznosti.”

Mit o Merilin Monro je bio poseban jer je kombinovao tri ženske ličnosti: na početku je tu Norma Džin Bejker, zdrava, normalna devojka naivnog, ranjivog srca. Vanbračno dete koje odrasta u sirotištu i po hraniteljskim domovima, koje čezne za ocem, porodicom, obrazovanjem, romansom, novcem i sigurnošću, njena prva sećanja vezana su za mračne bioskope, bogomolje Holivuda, gde je odlazila da se klanja filmskim zvezdama umesto svecima.

Druga ličnost bila je Merilin Monro, pinap devojka, bomba, seks simbol i filmska boginja. Ona je veštačka kreacija holivudskog studijskog sistema, sa „senzualno maznim” imenom i bebećim glasom. Bujna i zanosna, njena prirodna lepota transformisana je protezama, hidrogen-peroksidom, lažnim trepavicama, jarkocrvenim karminom, uskom odećom i vrtoglavim štiklama koje joj otežavaju da pobegne, Merilin je svedena na telo. Ipak, paradoksalno, iza te blistave, glamurozne slike, Merilin nosi sramotu i mržnju prema sebi što živi u ženskom telu u mizoginističkoj kulturi – strah od sopstvene nečistoće; gađenje prema sopstvenoj seksualnosti; menstrualne grčeve od kojih je patila celog života, ginekološke probleme, pobačaje i abortuse.

Treća ličnost, Plavuša, jeste simbol, čisto i devičansko stvorenje iz bajke i verske parabole. U popularnoj kulturi i marketingu, ona predstavlja višu klasu, uredan i besprekoran život koji autorka naziva *plavokosi život*. Ne morate biti prirodna plavuša. Plava kosa je dostižna, ali ne garantuje vam besprekoran život. Željena i obožavana kao idealna slika lepote povlašćenih belkinja, Plavuša je ipak prezrena i oskrnavljena kao kurva u pornografiji i fantaziji.

Outs je opsednuta zamršenom zagonetkom Merilin Monro. *Plavuša* je pre-rasla u njen najobimniji roman – štaviše, originalni rukopis je gotovo dvostruko duži od objavljenih knjige. Kako piše u njenoj belešci, *Plavuša* nije biografija Merilin Monro, pa čak ni biografski roman koji prati istorijske činjenice iz života junakinje. Desetine glumićinih biografa ne slažu se oko mnogih osnovnih činjenica o njenom životu.

Ipak, *Plavuša* je delo fikcije i mašte, a autorka se igra detaljima iz života Merilin Monro, preuređuje ih i izmišlja kako bi dosegla višu poetsku i duhovnu istinu. Outs sažima i spaja događaje u procesu koji naziva *destilovanjem* tako da, umesto brojnih hraniteljskih domova, ljubavnika, zdravstvenih problema i uloga „istražuje samo nekoliko odabranih, nekoliko simboličnih”. Istovremeno, Outs razvija i produbljuje sporedne teme priče o Merilin Monro, kao što su širenje Los Anđelesa, istorija filma, lov Komiteta za neameričke aktivnosti

na komuniste u filmskoj industriji i crna lista. Svaka od tih priča mogla je biti roman za sebe, ali, kao i poglavlja o ketologiji i kitologu u *Mobiju Diku*, priče doprinose epskom kvalitetu romana.

Od stotina likova koji se pojavljuju u knjizi, neki su nazvani svojim pravim imenima, poput Vajtija¹, šminkera koji je osmislio i održavao kultni izgled Merilin Monro, iako njegovo ime ironično upućuje na beloputu, platinastu lutku koju je stvorio. Ostali, uključujući dvojicu sinova holivudskih zvezda, Kesa Čaplina i Edvarda Robinsona Mlađeg, postaju protagonisti fiktivnih priča. Glumičini slavni muževi dobijaju alegorijska imena – Bivši sportista i Dramski pisac – i to su više izmišljeni likovi nego stvarni portreti Džoa Dimada i Artura Milera. Slično tome, pojavljuju se fragmenti pesama Emili Dickinson, V. B. Jejsa i Džordža Herberta Velsa, zajedno sa stihovima pripisanim Normi Džin koje je Outs sama napisala.

Dve glavne teme pomažu da se strukturira veliki obim narativnih detalja. Prvo, gluma kao metafora, profesija i poziv. Outs navodi citate iz klasičnih priručnika o glumi Konstantina Stanislavskog i njegovog učenika, Mihaila Čehova, nećaka poznatog dramskog pisca. Monro je fotografisana kako proučava njegovu knjigu *Glumcu*. Među epigrafima je odlomak iz knjige *The Actor's Freedom* Majkla Goldmana: „Scena je sveto mesto... gde je glumac besmrtan.” Goldman, kome je *Plavuša* posvećena, zajedno sa svojom suprugom, autorkom i scenaristkinjom, Elenor Bergstin, bavi se teorijom drame i naučnim radom. Outs takođe citira izmišljena dela o glumi, pomoću kojih naglašava razlike između individualne religiozne posvećenosti pozorištu, umetnosti kojoj je Monro težila i kolektivnog procesa filma, gde su reditelj, montažer, kostimograf i snimatelj kokreatori. Monro pokušava da prenese intenzitet scenskog izvođenja na tehnički medij ekrana.

Outs se takođe oslanja na književne tradicije bajke i gotičkog romana. U eseju o bajkama iz 1997. primetila je njihov ograničen pogled na ženske ambicije i promovisanje pojednostavljenog ispunjenja želja. Takmičenje između žena svojstveno je svim zapletima: „U većini priča uloga heroine... zahteva ekstremnu mladost i izuzetnu fizičku lepotu; nije dovoljno da je devojkica samo lepa, mora da bude najlepša u kraljevstvu, najlepša u zemlji.” Ipak, te priče nude „neprocenjivo bogato skladište... slike, ogromno Sargaško more mašte.”

Holivudska verzija te bajke je romansa o Lepoj princezi i Mračnom princu, radnja prvog filma koji je Norma Džin ikada videla, ujedno i fantazija njenog života koja se neprekidno ponavlja. Njen prvi agent, A. E. Šin, rekao joj je da u suštini svake zvezde leži nadmetanje: „Mora postojati Lepa princeza, uzvišenija od svih ostalih. Tamna strana uspešne Lepe princeze je odbačena Sluškinja, autsajderka koja beznadežno pokušava da se uklopi. U gotičkoj verziji bajke, Mračni princ je moćni muškarac koji je zatočio princezu u ukletom zamku. Taj sablasni prostor predstavlja Studio, dok Norma Džin napreduje u sistemu pod vođstvom nemilosrdnih pohlepni muškaraca koje mora da umiri, zadovolji i služi. „Stvaranje 'zvezde'”, besno je napisala Outs, isto je što i „uzgoj. Kao da je stoka za prodaju”. Na nižim nivoima, zaposleni u Studiju izgledaju kao gar-

¹ Eng. Whitey – Beli (prim. prev)

gojli i trolovi iz bajke. A. E. Šin je Cvilidreta „ružni mali patuljak koji je naučio mlinarevu ćerku da isprede zlato od slame.“ Iza zidova Studija su Mudraci: kolumnisti zaduženi za tračeve, novinari koji pišu za časopise i tabloide. Oni su kvazireligiozne ličnosti holivudske crkve, ali i zle veštice iz bajki „prisutne kad se zvezda rađa... prisutne kad umire.“

Te teme objedinjene su u poglavlju *Kolibri*, napisanom u obliku dnevnika Norme Džin iz septembra 1947. godine, kada je imala dvadeset jednu godinu i kada je krenula u Studio na svoju prvu audiciju za film. Iz cele klase svoje glumačke škole jedino je ona pozvana na audiciju, da upozna producenta, Gospodina Z-a, i to, kako je tada mislila, zato što su prepoznali njen talenat. Pozvana je u čuveni avijarijum Gospodina Z-a. Mislila je da u njemu žive prelepe tropske ptice, ali čim je zakoračila u prostoriju, ugledala je kolekciju prepariranih ptica u staklenoj vitrini.

Sve mrtve ptice su ženskog pola, misli ona, *ima nečeg ženskog u smrti*. Gospodin Z brzo je uvodi u svoje privatne prostorije, odmah iza kancelarije, naređuje joj da legne na belo krzno na podu i brutalno je siluje. Norma Džin pokušava da opravda sve što se desilo: „Verujem da on nije okrutan čovek, već je samo navikao da dobije sve što želi, naravno, i okružen je sitnim ljudima, sigurno postoji iskušenje da budeš okrutan kada si okružen takvima, a oni se štrecaju i ugađaju ti u strahu od tvojih hirova.“

Ponižena i u bolovima, ustaje i kreće na audiciju. Ali silovanje je bilo audicija i Norma Džin je dobila ulogu. Ostalo je samo još da joj daju novo ime. Poglavlje se završava njenom ekstatičnom, strašnom izjavom o ponovnom rođenju: „Moj novi život! Moj novi život je počeo! Danas je počeo! Tek sada počinje, imam dvadeset i jednu godinu i ja sam MERILIN MONRO!“

Čim je objavljena 2000. godine, *Plavuša* je nominovana za književne nagrade i širom sveta ocenjena kao autorkino remek-delo. Ipak, rekli su i da je knjiga grozna, ekscentrična i žestoka. Deril F. Zanuk, po čijem uzoru je nastao lik Gospodina Z-a, nazivan je ciničnim seksualnim predatorom, ali to su bile samo glasine. Čitaoci *Plavuše* danas će u toj paklenoj sceni silovanja prepoznati scenario s kauča za kasting Harvija Vajnstina i drugih holivudskih mogula, čije su godine maltretiranja, uznemiravanja, zlostavljanja i seksualnih napada na još neafirmisane glumice iznete na svetlost dana 2017, kada su tužilje oformile pokret #MeToo. U tom svetlu, *Plavuša* izgleda opipljivije, a njen feministički bes je opravdan.

Od prvih rečenica romana, kao i iz knjiga i filmova o Merilin Monro, znamo da se njena priča završila njenom smrću u trideset šestoj godini i da je smrt postala deo legende o glumici. O romanu *Plavuša* se pisalo i snimale su se verzije za televiziju i film. Do pre samo nekoliko godina čitali su je kao senzacionalističku knjigu o Merilin Monro. Sada je moramo posmatrati kao strastvenu i proročku odbranu.

Ilejn Šouvalter

U krugu svetlosti na sceni, uronjeni u tamu, imate utisak da ste sasvim sami... To se zove javna usamljenost... Dok izvodite svoju ulogu, pred hiljadama ljudi u publici, uvek možete da se zatvorite u taj krug, kao puž u svoju kućicu...

I taj krug možete nositi kuda god da idete.

Konstantin Stanislavski, *Rad glumca na sebi*

Scena je sveto mesto... gde je glumac besmrtni.

Majkl Goldman, *The Actor's Freedom*

Genijalnost nije dar, već put koji čovek otkrije u trenucima očajanja.

Žan Pol Sartr